

ТЕМА 16. ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

1. Загальні засади та принципи призначення покарання.
2. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.
3. Призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті, пом'якшення покарання.
4. Призначення покарання сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків.
5. Правила складання покарань, зарахування строку попереднього ув'язнення та обчислення строків покарання.

*Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України
№ 7 від 24.10.2003 р.*

1. **Загальні засади призначення покарання** – це встановлені у КК України критерії, якими повинен керуватися суд при призначенні покарання винній особі. Відповідно до ч. 1 ст. 65 КК України такими **засадами** є:

1. Суд призначає покарання у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинене КП, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК України. Тобто суд повинен призначити лише такий вид покарання та у межах, які передбачені у санкції статті, за якою засуджується винний

Але закон (частини 3, 4 ст. 65 КК) передбачає **два винятки з цього правила**:

- 1) *суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене відповідною статтею Особливої частини КК за вчинене КП, керуючись ст. 69 і 69² КК України;*
- 2) *суд може призначити більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини КК за вчинене КП при сукупності КП або при сукупності вироків згідно зі ст. 70 та 71 КК України*

Коли санкція закону, за яким особу визнано винною, *нарівні з позбавленням волі на певний строк передбачає більш м'які види покарання, при постановленні вироку потрібно обговорювати питання про призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У разі обрання покарання у виді позбавлення волі це рішення повинно бути вмотивовано у вироку.*

2. Суд призначає покарання відповідно до положень Загальної частини КК України. Це означає, що суд при призначенні покарання, повинен керуватися такими принциповими положеннями, як *положення про чинність КК України, поняття КП, види КП, поняття особи, що вчинила КП, поняття та форми вини, основні положення про співучасть у КП, множинність КП, обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності, покарання і т. ін.*

3. Суд призначає покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого КП, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. *Визначаючи ступінь тяжкості вчиненого КП, суди повинні виходити з класифікації КП (ст. 12 КК), а також із особливостей конкретного КП й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів кримінальної протиправної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо КП вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо)*

 Враховання особи винного – це врахування фізичних, соціальних, психічних та правових характеристик особи, яка вчинила КП. Досліджуючи дані про особу обвинуваченого, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення КП як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо. *Призначаючи покарання у виді штрафу або виправних робіт і визначаючи розмір та строки відповідного покарання, суди мають враховувати майновий стан обвинуваченого, наявність на його утриманні неповнолітніх дітей, батьків похилого віку тощо.*

 При призначенні покарання неповнолітньому обвинуваченому відповідно до ст. 103 КК крім обставин, передбачених у статтях 65-67 КК, необхідно брати до уваги умови життя й виховання неповнолітнього, вплив на нього дорослих, рівень розвитку та інші особливості його особи.

Суд повинен призначити покарання необхідне та достатнє для виправлення особи та попередження вчиненню нею нових КП. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене КП призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатнім для виправлення особи та попередження вчинення нею нових КП (ч. 2 ст. 65 КК).

У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди (ч. 5 ст. 65 КК)

2. Обставини, що пом'якшують покарання – це такі обставини, що свідчать про менший ступінь суспільної небезпечності особи злочинця і вчиненого ним діяння і дають підстави для застосування до нього менш суворого покарання.

Згідно зі ст. 66 КК України обставинами, що пом'якшують покарання є:

- 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю КП;
- 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;
- 2¹) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення КП;
- 3) вчинення КП неповнолітнім;
- 4) вчинення КП жінкою в стані вагітності;
- 5) вчинення КП внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;
- 6) вчинення КП під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;
- 7) вчинення КП під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого;
- 8) вчинення КП з перевищенням меж крайньої необхідності;
- 9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених КК України.

Цей перелік не є вичерпним. Суд при призначенні покарання може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, зазначивши їх у вирокі, з обов'язковим вмотивуванням прийнятого рішення.

Враховання цих пом'якшуючих обставин при призначенні покарання є обов'язком, а не правом суду

Вирішуючи питання про наявність такої пом'якшуючої обставини, як з'явлення із зізнанням, суди повинні перевіряти, чи були подані до органів розслідування, інших державних органів заява або зроблене посадовій особі повідомлення про КП (у будь-якій формі) добровільними і чи не пов'язано це з тим, що особа була затримана як підозрюваний і, будучи викритою, підтвердила свою участь у вчиненні КП.

Якщо у кримінальному провадженні не встановлено, хто вчинив КП, добровільні заява або повідомлення особи про вчинене нею мають розглядатись як з'явлення із зізнанням. Аналогічно розцінюється заява особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, про вчинення нею іншого КП, про який не було відомо органам розслідування.

За сукупності вчинених КП з'явлення із зізнанням має враховуватись як обставина, що пом'якшує покарання при призначенні останнього за КП, у зв'язку з яким зроблено це зізнання.

● Якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК України як кваліфікуюча, суд НЕ МОЖЕ ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його пом'якшує

*Згідно зі ст. 69-1 КК України, за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні обвинуваченим своєї вини, строк або розмір покарання **не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого покарання**, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України*

Обставини, які обтяжують покарання – це такі обставини, що свідчать про підвищену суспільну небезпечність особи злочинця та вчиненого ним діяння, що дає підстави суду призначити йому покарання найбільш суворе з можливого.

● **Згідно зі ст. 67 КК України обставинами, що обтяжують покарання є:**

- 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- 2) вчинення КП групою осіб за попередньою змовою (частина 2 або 3 ст. 28);
- 3) вчинення КП на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності;
- 4) вчинення КП у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- 5) тяжкі наслідки, завдані злочином;
- 6) вчинення КП щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;
  - 6¹) вчинення КП щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;
- 7) вчинення КП щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- 8) вчинення КП щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
- 9) вчинення КП з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- 10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;

- 11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;
- 12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;
- 13) вчинення КП особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Цей перелік обставин є вичерпним і розширенню не підлягає. Тобто суд при призначенні покарання не може визнати такими, що його обтяжують інші обставини, не передбачені ст. 67 КК України.

Суд має право, залежно від характеру вчиненого КП, навівши мотиви свого рішення у вирок, НЕ визнати будь-яку з цих обставин обтяжуючими, за винятком обставин, передбачених у пунктах 2, 6, 6¹ 7, 9, 10, 12 ст. 67 КК України

● Якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК України як кваліфікуюча, суд НЕ МОЖЕ ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує

3. Призначення покарання за незакінчене КП та за КП, вчинене у співучасті регулюється ст. 68 КК України.

При призначенні покарання за незакінчене КП суд, керуючись положеннями ст.ст. 65-67 КК, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення кримінально протиправного наміру та причини, внаслідок яких КП не було доведено до кінця.

За вчинення готування до КП строк або розмір покарання **не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання**, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК

За вчинення замаху на КП строк або розмір покарання **не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання**, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК

Довічне позбавлення волі за вчинення готування до КП та вчинення замаху на КП **не застосовується**,

крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у ст.ст. 110, 111, 111¹, 112, 113, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у ст.ст. 437-439, ч. 1 ст. 442 та ст. 442¹ і 443 КК

При призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд, керуючись положеннями ст.ст. 65-67 КК, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні КП.

Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом регулюється ст. 69 КК України.

Підставами застосування ст. 69 КК є:

- а) наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого КП (тобто таких обставин повинно бути не менше двох);*
- б) наявність даних про особу винного, які позитивно його характеризують*

Призначення більш м'якого покарання можливе лише за наявності цих двох підстав у їх сукупності

Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, не застосовується до осіб, засуджених за корупційне КП, КП, пов'язане з корупцією, кримінальне правопорушення, передбачене ст.ст. 403, 405, 407, 408, 429, 437-439, 442, 442¹ КК, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, за катування, вчинене представником держави, у тому числі іноземної

Суд, призначаючи більш м'яке покарання повинен умотивувати своє рішення. У кожному такому випадку суд зобов'язаний у мотивувальній частині вироку зазначити, які саме обставини справи або дані про особу обвинуваченого він визнає такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого КП і впливають на пом'якшення покарання, а в резолютивній – послатися на ч. 1 ст. 69 КК. При цьому необхідно враховувати не тільки мету й мотиви, якими керувалась особа при вчиненні КП, а й її роль серед співучасників, поведінку під час та після вчинення кримінально протиправних дій тощо.

Призначення більш м'якого покарання відбувається шляхом:

призначення основного покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за це КП

переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за це КП (у цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК України)

за вчинення КП, за який передбачене *основне покарання* у виді **штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян**, суд з підстав, передбачених ст. 69 КК України, може призначити *основне покарання* у виді **штрафу**, розмір якого **не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі**, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України

не призначення додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове, *за винятком випадків призначення покарання за вчинення КП, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі нмдг*

Щодо особи, винної у вчиненні декількох КП, суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом, окремо за кожне КП або тільки за одне із них і остаточно визначити покарання за правилами ст. 70 КК. ***Застосування положень ст. 69 КК щодо покарання (як основного, так і додаткового), призначеного за сукупністю КП чи за сукупністю вироків, є неприпустимим.***

Суд не вправі перейти до більш м'якого виду покарання у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані. В таких випадках суд, за наявності до того підстав, відповідно до КПК повинен закрити провадження і звільнити особу від кримінальної відповідальності АБО постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання

Згідно зі ст. 69¹ КК України, за **наявності** обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК України, **відсутності** обставин, що обтяжують покарання, а також при **визнанні** обвинуваченим своєї вини, строк або розмір покарання **не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України.**

Згідно зі ст. 69² КК України, у кримінальних провадженнях щодо корупційних КП або КП, пов'язаних з корупцією, за умови виконання вимог п. 2 або 21 ч. 4 ст. 469 КПК України сторонами угоди про визнання винуватості може бути узгоджено та судом призначено основне покарання **нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, АЛЕ не нижче від найнижчої межі, встановленої КК України.**

У разі призначення покарання відповідно до ч. 1 ст. 692 КК України особа не може бути звільнена від відбування такого покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України

4. Сукупність КП – це вчинення особою двох або більше КП, передбачених різними статтями або частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено (ст. 33 КК).

Передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю КП (ст. 70 КК) застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами однієї статті КК, якими передбачено відповідальність за окремі склади КП і які мають самостійні санкції. За цими ж правилами призначається покарання і в разі вчинення особою діянь, частина яких кваліфікується як закінчене КП, а решта – як готування до КП чи замах на нього.

 Призначення покарання за сукупністю КП (ст. 70 КК) відбувається у два етапи:

- 1) спочатку суд призначає покарання (основне і додаткове) за кожне КП окремо;
- 2) потім визначає остаточне покарання за їх сукупністю.

 Призначення остаточного покарання за сукупністю КП відбувається трьома шляхами:

- 1) поглинення менш суворого покарання більш суворим;
- 2) повне складання покарань;
- 3) часткове складання покарань

 При вирішенні питання про те, який із передбачених ст. 70 КК принципів необхідно застосовувати при призначенні покарання за сукупністю КП (поглинення менш суворого покарання більш суворим або повного чи часткового складання покарань, призначених за окремі КП), суд повинен враховувати крім даних про особу винного й обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, також кількість КП, що входять до сукупності, форму вини й мотиви вчинення кожного з них, тяжкість їх наслідків, вид сукупності (реальна чи ідеальна) тощо

● Суд вправі визначити остаточне покарання *шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим* при призначенні за окремі КП, що входять у сукупність, *покарання як одного виду, так і різних*. Однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей (санкцій частин статей) КК.

● Принцип *повного або часткового складання покарань* може застосовуватись у випадках призначення за окремі КП, що входять до сукупності, *як однакових, так і різних за видом покарань*. При частковому складанні розмір остаточного покарання в усякому разі має бути більшим за розмір кожного з покарань, призначених за окремі КП.

За загальним правилом, при складанні покарань остаточне покарання за сукупністю КП **визначається в межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України, яка передбачає більш суворе покарання**

Але, якщо хоча б одне із КП є умисним тяжким або особливо тяжким злочином, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю КП у межах **максимального строку, встановленого для даного виду покарання** в Загальній частині КК України

Якщо хоча б за один із вчинених КП призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю КП визначається шляхом **поглинення будь-яких менш суворих покарань довічним позбавленням волі**

До основного покарання, призначеного за сукупністю КП, можуть бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за КП, у вчиненні яких особу було визнано винною.

Сукупність вироків – це вчинення засудженим після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання нового КП (ст. 71 КК).

Призначаючи покарання за сукупністю вироків, суд *до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком.*

Суди повинні точно встановлювати невідбуту частину основного й додаткового покарань і зазначати їх вид та розмір у новому вироку.

- За загальним правилом, передбаченим ч. 2 ст. 71 КК України, при сукупності вироків *покарання складаються*. При цьому загальний строк покарання **не може перевищувати максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК України.**
- При складанні покарань у виді *позбавлення волі* загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, **не повинен перевищувати п'ятнадцяти років**, а у випадку, якщо *хоча б одне із КП є особливо тяжким злочином*, загальний строк позбавлення волі **може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років**

При складанні покарань у виді *довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань* загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом **поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі.**

Остаточне покарання за сукупністю вироків, крім випадків, коли воно визначається шляхом поглинення одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, *має бути більшим від покарання, призначеного за нове КП, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.*

Призначене хоча б за одним із вироків *додаткове покарання* або невідбута його частина за попереднім вироком *підлягає приєднанню до основного покарання*, остаточно призначеного за сукупністю вироків.

Але можливі ситуації, коли засуджений *після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив два або більше КП*. У цьому разі суд призначає покарання **спочатку за ці нові КП, керуючись правилами, які передбачені у ст. 70 КК**, а потім до остаточного покарання, призначеного за сукупністю КП, **повністю чи частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком у межах, встановлених у ч. 2 ст. 71 КК**

5. На практиці бувають ситуації, коли за окремі КП при сукупності вироків і при сукупності КП **призначаються різні види покарань**. Тому ч. 1 ст. 72 КК встановлює таке правило: **«при складанні покарань за сукупністю КП та сукупністю вироків менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид виходячи з такого їх співвідношення:**

- 1) *одному дню позбавлення волі відповідають:*
  - а) один день тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту;
  - а-1) два дні пробаційного нагляду;
  - б) два дні обмеження волі;
  - в) три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;
  - г) вісім годин громадських робіт;
- 2) *одному дню тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту відповідають:*
  - а) два дні обмеження волі;
  - б) три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;
- 3) *одному дню обмеження волі відповідають три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;*
- 4) *одному дню обмеження волі або арешту відповідають вісім годин громадських робіт;*
- 5) *одному дню обмеження волі відповідає один день пробаційного нагляду.*

Ці правила співвідношення можуть застосовуватись і в інших випадках, передбачених Загальною частиною КК України

● При призначенні покарання за сукупністю КП або сукупністю вироків у виді виправних робіт або службових обмежень для військовослужбовців складанню підлягають лише строки цих покарань. Розміри відрахувань із заробітку засудженого складанню не підлягають і обчислюються за кожним вирокom самостійно.

● При призначенні покарання за сукупністю КП або сукупності вироків складанню з іншими видами покарань не підлягають і виконуються самостійно основні покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

● Додаткові покарання різних видів у всіх випадках виконуються самостійно.

Суд також може у разі засудження особи до позбавлення волі зарахувати строк попереднього ув'язнення з розрахунку день за день або виходячи із співвідношення покарань, визначеного ч. 1 ст. 72 КК України. Якщо суд призначає покарання, не зазначене в ній, то *враховуючи строк попереднього ув'язнення, може пом'якшити покарання або повністю звільнити засудженого від його відбування*.

Домашній арешт зараховується судом у строк покарання за правилами, передбаченими ч. 1 ст. 72 КК України, виходячи з такого їх співвідношення – три дні цілодобового домашнього арешту відповідають одному дню позбавлення волі.

● Строки покарання обчислюються відповідно в роках, місяцях та годинах. При заміні або складанні покарань, а також у разі зарахування попереднього ув'язнення допускається обчислення строків покарання у днях